

Rapaport Samu Juhász Gyuláról és József Attiláról

József Attila pszichoanalitikusa, Rapaport Samu (1888-1970) iránt az utóbbi időben megnőtt az érdeklődés. Valachi Anna két tanulmányát követően magam is írtam róla, illetve a költő életében, sőt életművében betöltött szerepéről. A munkát azonban korántsem tekinthetjük befejezettnek. Számos nyitott kérdés van még, s ha a szerencse is segít, talán érdekes és fontos József Attila-szövegek fölbukkanása is várható. Most egy Rapaport-levélre hívom föl a figyelmet. Ez a levél – címzettje Kilényi Irma (1891-1944), Juhász Gyula „önkéntes titkárnője” – két szempontból is fontos. Rapaport ugyanis, megtörve hallgatását, egy bizalmas emberi kapcsolat keretében két költő-betegéről is beszél, s mind Juhász Gyuláról, mind József Attiláról ez az egyetlen írásos megnyilatkozása. Levele ugyan értelemszerűen rövid, de mégis megtudhatjuk belőle – méghozzá saját szavai-ból, minden közvetítői torzítás nélkül –, hogy ő, mint orvos, hogyan látta költő-betegeit.

A levél, amelyet a szegedi Somogyi-könyvtár ún. Kilényi-gyűjteménye őriz, 1941. május 1-én íródott. Azaz már a két költő halála (1937) után, de még erősen időközelenben, olyan időpontban, amikor élményei még frissek voltak. A levél megértéséhez tudni kell, hogy Kilényi Irma egy Juhász Gyula-múzeumot szeretett volna létrehozni, s igyekezett megszerezni minden Juhászra vonatkozó dokumentumot. Értelemszerűen Rapaport Samu segítségét is kérte, hisz jól tudta, hogy Rapaport kezelte Juhászt, s Kilényi jól ismerte az orvost. (Szegeden sokáig egy házban – Kárász u. 14. – laktak, összejártak, Kilényi barátságot kötött Rapaport feleségével, Étsy Emíliaval stb.) József Attila, amennyire kikövetkeztethető, úgy került a „képbe”, hogy Kilényi Irma egyik pártfogoltja – sajnos, nevét nem ismerjük – írni készült József Attiláról, s Kilényi közvetítő szerepet vállalt. Sajnos, Rapaport kitért e közeledés elől, nem adta ki a birtokában volt dokumentumokat, de – mintegy az elutasítás enyhítéseként, a barátság megőrzése végett – tapasztalatait röviden összefoglalta.

A levélből a jobb áttekinthetőség érdekében csak a két költőre vonatkozó részleteket közlöm.

Juhász Gyuláról Rapaport ezt írta:

„Juhászra vonatkozólag az az érzésem, hogy csak azokat a dolgokat tudnám róla mondani, amelyek közismertek, talán csak kissé szisztematizálva. Nagyon rövid ideig foglalkoztam vele. És ő annyira mindnyájunk között élt, hogy feltűnő karaktereltéréseit mindenki figyelhette. Célzok pl. az ő nagy depressziójára, mely részben oka, részben következménye lehetett az ő aszkétikus magatartásának. (Papnak indult.) – Nagyon sokat szenvedett a magárahagyatottsági érzésétől. Külsőleg ez úgy mutatkozott, hogy neki sok barátja volt, de ő csak egész felszínesen tudott kapcsolódni. Néha úgy látszott, hogy valósággal tapadó a viselkedése a barátaival szemben, pedig igazi barátságot senkivel <szemben> sem érzett. Köztudomású, hogy neki is, mint Adynak, súlyos konfliktusai lehettek az apjával. Úgy tudom, hogy írásaiban alig emlékezik meg róla, ezzel szemben azt tudják róla, hogy sohasem látogatta sírját. Ha lett volna alkalom a rendszeres vizsgálatra, az tudott volna világosságot deríteni arra vonatkozólag, hogy ezek a korai differenciák mennyiben determinálták őt az állandó ellenzéki magatartására. Valójában pedig nagyon félt mindentől és mindenkitől. Jól emlékezhet arra, hogy mennyire irritálta a zárt hely (pl. villamos, kocsi). Bécsben is gyalog ment be az állomástól a szállodába. Bizonyos, hogy depressziója gyakran közel járt az elviselhetetlenséghez, valószínűvé teszi ezt az is, hogy bizonyos periódusokban kénytelen volt alkohol mámorba menekülni. Nagy kár, hogy nem volt mód az okok felderítésére és ez által megmutatni a revízió lehetőségét.

Csak felfrissítettem most, amiket maga is tud róla. Az a kevés, amit még tudok róla és az a néhány álom, amit őrzök tőle, az ő infantilis élményeire tesz utalást; ezekben azonban semmi olyan jellegzetesség nincs, mely valamelyes specifitást mutatna, az ugyanúgy előfordulhatna egy kalapos depressziójánál is. Arra nem is gondol senki, hogy betegségének valamilyen szerepe volna tehetségének kialakulásában, de igenis zsenialitásának nagyságára vall, hogy mindezek dacára érvényesülni és alkotni tudott. Az ő neurózisa csak zsenialitása kifejezési módjának a keretét adhatta.

Nekünk csak 2 kéziratunk van tőle: 2 vers, amit maga is ismer és az említett néhány álom, melyek a leírt félelmi érzéseit adják vissza.”

József Attiláról a levél két helye szól. Az egyik a Juhászt jellemző részt vezeti be, a másik közvetlenül Juhász jellemzése után következik. Ezek sorrendben a következők:

„Német[h] Andor egy időben fel akarta dolgozni részletesen Attila életrajzát és akkor merült föl az a kérdés, hogy mit bocsáthatnék rendelkezésére, mert én sok kéziratát őrzöm. (Nem versek!) Illetékeseknek is az volt a nézetük, hogy a titoktartás kötelez.”

„Attilával sokkal többet foglalkoztam és sok írását is őrzöm. Ezek már akkor is annyira kifejezték a betegségét, hogy nem valók a nyilvánosságra (1931-32-33). Ismeretségünk elején árult el olyan fantáziákat, melyek a »vonatkoztatási téves eszmék«-re jellegzetesek. A Szép Szó emlékszámában megjelent egy kollégától egy szép cikk, melyben már a teljesen kialakult betegségét ismerteti.

Ha a barátja egyszer Pestre jönne és felkeresne, lehet, hogy személyesen, de ... személytelenül tudnék egyet mást mondani, amit felhasználhatna – a diszkréció megsértése nélkül. Sajátos érdeklődése a társadalmi tudományok iránt, munkamódszere, nyelési és ízzavara: »Semminek nincs íze!« Hogyan próbálta ezt a fantáziával bepótolni és mennyit szerepel az evés és az étel a verseiben.”

*

A két jellemzés eddigi ismereteinkkel való összevetése és szakszerű elemzése további módszeres munkát igényel. Itt és most csak a József Attila-részletek jelentőségére hívnám föl a figyelmet. Először is, ez a szöveg nyilvánvalóvá teszi, hogy – a korábbi filológiai kombinációkkal ellentétben – József Attila kezelésére valóban 1931-32-33-ban került sor. Másodszor: nyilvánvalóvá válik (amire eddig is voltak utalásszerű adataink), hogy Rapaport József Attilát írásos szövegek elemzésére (is) építve kezelte. S harmadszor: a költő eddig is ismert úgynevezett Rapaport-levelein túlmenően további kéziratok létével is számolnunk kell – méghozzá 1931-32-33-ból. Azokból az évekből, amelyekből eddig ilyen jellegű szövegeket egyáltalán nem ismertünk. Ezek előkerülése sok mindent teljesen új megvilágításba helyezhetne, s alkalmat adna Rapaport diagnózisának kontrolljára. Magáról a diagnosztikai részről szólva lényeges elem, hogy Rapaport *expressis verbis vonatkoztatási téves eszmék*-ről beszél. Sajnos, a tünetek ilyen jelzésszerű – s egyértelműen hiányos! – felsorolása lényeges dolgokat továbbra is homályban hagy. A nyelési zavarokról eddig is tudtunk, Szőke Györgytől értelmezése is rendelkezésünkre áll. A költőnek a társadalomtudományok iránti „sajátos érdeklődése”, közelebről nem jellemzett „munkamódszere” azonban mindenképpen további megerősítést és bővebb adatolást kíván. Rapaport szövegének – szándékolt – elnagyoltságát itt, ezeken a pontokon fájlatjuk a leginkább.

LENGYEL ANDRÁS